

Fərid HÜSEYN

Anarın "Macal"ı

Anar 40 il əvvəl "Macal"ı yazmaqda bugünkü dünyanın böyük bələlərindən birini - vaxt çatışmazlığının fəlsəfəsini açdı. Xəbərdar elədi ki, "üzünlə görüşə", dərdləşməyə, haqq-hesab çürütməyə də vaxtımız qalmayacaq.

Bu gün sosial şəbəkələr və informasiya əsri məhz insanın "özüylə görüş" məsələsini bir az da çətinləşdirir, Anarın ideyası bu kontekstdə bir az da dünyaviləşir, proqnozu getdikcə özünü daha da doğruldu. "Macal"da insan ömrü barədə cəhanşümul gerçəklik açılır: "Ömür verilib, ancaq yaşamağa "vaxt yoxdur".

Bu bataqlığın daha dərin olduğunu düşünsək, bir qanqaraldan məqam da vaxtımıza düşər: bugünkü fuadlar nə vaxtsa iclası atıb balıqların suyunu dəyişməyə gələcəklərmi, buna onların macalı və gücləri olacaqmı?..

Yuxu gözetçisi

Vaqif Səmədoğlunun "Uzaq yaşıl ada" adlı kitabından həyat yoldaşı Nüşabə xanıma yazdığı 4 şeri oxudum. Ayır-ayrı illərdə yazılmış bu şeirlərdə sevdini qorumaq istəyi daha dərin əks olunub:

*Oyanma, evimiz soyuqdur yenə,
Yorğun dəyəcəyəm yenə gözünə.
Oyanma, orda dəniz, günəş var,
Mənə dəyib sınır şirin yuxular...*

Zəruri haşiyə: Şairlərin həyat yoldaşlarına yazdıqları şeirlərdən ibarət bir antologiya çap etdirmək fikrinə düşmüşdüm deyə xeyli poetik nümunələr topladım. Dürüst şeirlərlə yanaşı üç kefpozan məqama diqqət elədim:

1. Şairlərimiz həyat yoldaşlarına həsr etdikləri şeirlərdə onları ata etdiyinə, qayğılarına, yeri gələndə məsuliyyət-sizliyinə dözdüyünə görə minnətdarlıq ediblər.

2. Sanki bu poetik nümunələr "mənə niyə şeir yazmırsan" deyən xanımların "ağzına daş basmaq" üçün qələmə alınmış.

3. Bu şeirlərin əksərində sevgi yoxdu...

Nüşabə xanıma yazılmış 4 şeirdə isə, sanki şirin yuxuda olan bir gözəl qadını səksəndirib oyatmaq istəməyən bir qayğıkeş kişi görünür. O da görünür ki, qadın sanki əbədi səadət yuxusunda, kişisiz ömürlük o səadətin gözünü qırpmayan gözetçisidir. V.Səmədoğlu Nüşabə

xanımı "oyatmasın" - deyə bəlkə də dünyadan Xosrov kimi köçdü...

Kimin həyatı

*Mənə şeirlərində həyat yoxdu deyirlər,
bilirsiniz, onlar həyat deyəndə yalnız özlərini,
öz ömürlərini nəzərdə tuturlar -
mən onları qınamıram,
çünki onların başqa həyatı yoxdu
və bu yaxşıdır.*

Dörd bir tərəfimizdə Yaradanın nişanələri və həyatın sanasız çalarları duraduradur ciddi-cəhdlə şeirdə həyat (daha çox öz həyatımızı) axtarmaq hələ də qaralıqdır mənə. Söhbət hansı həyatdan gedir: cavanca yaşında şeirlərində saçı-

Təbir cəizsə

nın həsrətdən ağardığını yazan Bayronun "yalanlarından"? Olmaya Homer və Şekspir kimi dəqiq bioqrafiyaları bilinməyən, ancaq yazdıqlarında kim olduqlarını uydurduğumuz müəlliflərin mətnlərindən? Hamı e, hamı... o "ağuya dönmüş" həyat hamı?

Yuxarıda oxuduğumuz misralar Səlim Babullaoglundur. Və o özündən daha çox oxucuların, özü də səhv müəllif (= oxuduğunu düzgün qavramama, yanlış müəllif və bundan çıxış edərək hökm vermə) taleyini, mövqeyini, mahiyyətini yuxarıdakı şeirdə olduqca peşəkar ifadə edib.

Əksər şairlərimiz hər nədənsə "dərd"ini hamıya çəkdirməyə çalışır və pisi odur ki, bunu qəbul etməkdə və "pəh pəhləmək" də acəb mahirlik. Məncə, biz gözəgörməz "mən varamsa başqaları var" özündənrazılığı ilə yazıyıq və qavrayırıq, poeziyanın sərhədlərini də məhz belə görürük. Belə isə poeziyamız və ona münasibət mənə yas mərasimlərindəki qadın haraylarını xatırladır: Hamı ağlayır, amma öz dərdinə.

Sizifin əbədiyyəti

Nədənsə Sizif deyəndə o saat ağılıma zəhmətkeş bir insan obrazı gəlir, hətta qəlbimizin dərinliyində yazığımız gəlir, acıyırdıq ona. Fəqət mifdəki "bütün Yunanıstanı axtarsaydın, xainlikdə, hiyləgərlikdə Sizifə tay ikinci bir adam tapılmazdı" sözlərini unuduruq. Sizif tanrıları dəfələrlə aldatmışdı, nəhayətdə o öz cəzasını aldı. Sizifi möhtəşəm edən, bizi adi bəndələrdən, bu və ya digər şəkildə öz varlıqlarıyla cəzalandırılan insanlardan fərqləndirən bu idi ki, o məhz əbədi cəzalandırılmışdı. Məhz əbədi...

Sizifin sualı

Jose Saramaqonun "Təxirə salınmış ölüm" romanı var, əsər "Dünən heç kəs ölmədi" cümləsilə başlayır, qəfil şəhər-

dən ölüm qeybə çəkilir, heç kəs ölmür. Belə görünən problemlər yaranır:

* Çevrilmiş olsa atəş açsalar, heç kəs ölməsi deyil.

* Sığorta şirkətləri bağlanmağa məcburdur.

* Can verən ölkə rəhbəri ölməyəcək, hakimiyyəti əbədi qalacaqdır.

Bu əsəri oxuyanda ideyası mənə çox orijinal gəlmişdi. Hətta belə bir ideyanı tapdığına görə Saramaço zəkasına heyran olmuşdum. Bir gecə yadıma nə düşsə yaxşıdır? Sizifin ölüm Allahı Tanatı xaincəsinə aldadıb zəncirləməsi. Tanat əsir düşdüynə görə heç kəs ölmür və təmtəraqlı ölüm mərasimləri keçirilmir.

Məncə, Saramaço adını çəkdiyim

romanın Sizif əfsanəsində yuxarıda danışdığım səhnənin sualını tapıb: "Ölüm yox olsaydı nə baş verərdi?"

Səhv müəllif

Harold Blumun "Təsirlənmək qorxusu" kitabında diqqət çəkən bir məqam var, onun fikrincə, təsirlənmə daha çox heyran olduğun şairi "səhv müəllif" edəndə baş verir. Çünki müəllif edən mətnə ancaq heyran olduğun məqamları axtarır, nəticədə həmin məqamlara diqqət kəsilib yerdə qalan vacib məsələləri gözərdə edir. Belə ömrü boyu bir şairin şeirlərini sevvə-oxuyan, əzbərləyən kəsin o şairin şeirlərinin mahiyyətinə varması mümkünsüzləşir.

Eyni müqayisəni öz ədəbiyyatımızda apardım: Səd-əfsus bəzi böyük şairlərimiz ancaq dil kontekstində, bəzilər isə intonasiya səviyyəsində qavranıldı və yamsılandı.

Bıçağın yeri

Bir dəfə saytlardan hansınsa yaşlı yazıçıların gənc həmkarlarına qarşı tutduqları iradlardan və məsləhətlərindən ibarət siyahısıyla tanış olurdum: gəncləri daha çox haqqında danışdıqları hadisəni və məkanı lazımcı təsvir etməkdə "günahlandırdılar". Təxminən irad belə idi ki, "siz nəql edirsiniz, ancaq biz o yerləri və hadisələri görmürük".

Müasir sürət dünyasında, məncə, romanların həcmi kiçilir. Müasir dövrdə təsvirçiliyə qarşı olan qələm adamları da var, məncə, onlar arasında maraqlı fikirlərdən biri Bryce Courtneyə məxsusdur: "Mətbəxi təsvir eləmə, bıçağın yerini de".

Antitezamız

Poeziyada antitezalar barədə danışmaq! Antitezalarla zəngin poetik nümunələr əks düşüncələr üzərində qurulur,

Esselər silsiləsi

ağ-qara, sevinc-kədər bir-birini hər addımda izləyir. Bu cür şeirlər insana daha çox təsir edir deyə, şairlərin əksəri antiteza və təşbehlərdən istifadə edirlər. Mənə görə təşbehlər və antitezalar məhz şeri gözəl "göstərir", şairisə zəif görünür. Bir şeirdə nəyisə nəyəsə bənzətmədən və qarşı-qarşıya qoymadan şeir yazmaq hədsiz müşküldür, peşəkarlıq tələb edir. Yad nəsnələri bir-birinə tay tutmadan, qarşı-qarşıya qoymadan - bədii təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə etmədən - "silahsız" şeir yazmaq çox çətinidir. Ezra Paundun "Epitaf" şerinə baxaq:

*Fu İ buludları və təpələri sevərdi
Səd-əfsus, ancaq o, içkidən öldü.*

Hərçənd bu şeirdə də bu və ya başqa dərəcədə antiteza var, ancaq bu antiteza şeri "dağa-daşa" salmaq, "gücləndirmək" üçün deyil, əsl poeziya, həqiqət nəminədir və sözlərin hər biri birbaşa öz mənasında işləmə bilib və məna yaradır.

Görəsən niyə...

Görəsən, hansı qüvvə idi ki, bu böyük qələm adamlarına öz dilləri ilə ancaq yazıçı olduğunu etiraf etdirirdi:

Dostoyevski: "Mən psixoloq deyiləm, mən əsl realistəm".

Kamyü: "Nə üçün mən filosof yox, yazıçıyam? Çünki mən sözlərlə düşünürəm, ideyalarla yox".

İstedadın əbədi isbatı

"Motsart və Salyeri" poemasında Motsart onun qədəhinə zəhər qatmış Salyeriyə bədəsini başına çəkməmiş deyir ki, "istedadla xəyanət bir yerə sığışa bilməz". Motsart ölməmiş Salyerinin canına narahatlıq dolur, bilir ki, əməli artıq onu ifşa etdi. Salyeri Motsartı öldürməklə, əslində, "özünü" sübut edir.

Motsart, Salyerinin zəhər atdığı qədəhi də Salyerinin sağlığına içir...

*İçirəm sənini,
dostum, sənini sağlığına,
Motsart, Salyeri - iki sənət övladının,
iki qardaşın
birliyinin sağlığına.*

Motsart hətta o qədər istedadlı idi ki, bilsəydi ki, Salyeri onun şərəbinə zəhər qatıb, yenə də eyni şövqlə onun sağlığına içib ölərdi.

Dantesin heykəli

- Birinci dərəcəli atıcı Aleksandr Puşkinin heykəlinə baxıb deyir:

- Haqq-ədalət budur? Hədəfi Dantes vurdu, heykəli Puşkinə qoyurlar.

Bəzi adamların da ədəbiyyata münasibətlərlə Dantesə heykəl qoyurlar...